

S. Klingen

NSN=7487941

Bij studiedagen zijn veelal onderzoekers aan het woord. Ingepakt door wat eigen visie werpt nu vooraf een praktijkbeheerder enige vragen op. Binnen zijn beheer komt eik voor in vele verschijningsvormen waaronder hakhout, spaartelgenbos, zwaar gemengd eikenbos op landgoederen en spontaan gevestigde eiken onder de dennen van de stuwwal. Het onderzoek, en daarmee ook het recente artikel in het NBT over de eikenteelt van A. Oosterbaan, richt zich grotendeels op ongemengde gelijkjarige opstanden die zich gewillig in opbrengsttabellen laten vatten. Maar er is meer.

1 De eik als uitdaging

Het multifunctionele van de eik

In bossen met een overwegend multifunctionele doelstelling is een belangrijke rol weggelegd voor de inheemse eiken. Vooral om hun brede bijdrage aan de verschillende functies van het bos dienen zij, naast de grovedennen, een fundamentele plaats in te nemen bij de na te streven boomsoortenverdeling.

Hun waarde als houtproducent is zonneklaar: op vele van de Nederlandse bosbodems kunnen kwaliteitseiken groeien, zij het in wisselend tempo. De relatief langzame groei wordt gewoonlijk goed gemaakt door de hoge prijzen per kubieke meter.

Ook de betekenis van eiken voor het natuurbehoud zijn inmiddels gemeengoed geworden: de eik laat als lichtboomsoort veel mogelijkheden voor onderbegroeiing en vooral oudere bomen herbergen een veelheid aan insecten en daarmee ook ander dierenleven op en rond zich.

Ook als object van beleving worden eiken en eikenbossen gewaardeerd om hun schoonheid en majestueuze vorm. (De auteur heeft overigens de indruk dat vrouwen meestal een voorkeur hebben voor beuken, waarbij met name de gladde bast, de dunne sierlijke twijgen en de habitus van de boom hoog scoren.)

De natuurlijke plaats van de eik

Naast zijn multifunctionele eigenschappen vormt ook de plaats die de eik tussen de andere boomsoorten inneemt

voor de beheerder een uitdaging. Bij de "natuurlijkheid" van de eik in onze bossen valt namelijk nog wel een vraagteken te zetten. Het laat zich aanzien dat op veel van onze bosbodems de eik bij een ongestuurde ontwikkeling (uiteindelijk) verdrongen wordt door de beuk. Blijft de vraag op welke groeiplaatsen dat niet of pas veel later aan de orde is (vraag 1). Ook de geïntroduceerde douglas kan de eik door zijn grote groeisnelheid, maar vooral ook door de schaduwdruk en veel hogere eindlengte verdringen.

Voor de meeste beheerders is het inmiddels een bekend feit: wil men aan lichtboomsoorten als eik een blijvende plaats toekennen in het Nederlandse bos, dan zal men blijvend de schaduwsoorten terug moeten dringen. Dat laatste zal in de meeste gevallen overigens niets anders betekenen dan "dunnen ten gunste van eik" en derhalve tenminste kostendekkend zijn.

De gratis eiken

Onder maar liefst 59% van de oudere grovedennebossen komt spontane opslag van eik voor (Dirkse, 1987). Vlaamse gaaien spelen bij de verspreiding van de eikels een zéér belangrijke rol: iedere gaai verstopt in het najaar zo'n 5000 eikels (Bossema, 1979). Bij onze oosterburen komt de relatie van de gaai met de eikels zelfs tot uiting in de naam: der Eichelhäher.

Daarnaast zijn eikels begenadigd met een ontkiemingstechniek die het mogelijk maakt om zelfs in een dikke grasmat tot ontwikkeling te komen. Vergeleken met de zaden van bijvoorbeeld beuk of berk bezitten eikels een flinke hoeveelheid reservevoedsel. Dat voedsel wordt bij ontkieming eerst aangewend om een wortel op te bouwen die naar de minder droogtegevoelige minerale grond op weg gaat. Pas daarna worden de eerste bladeren gevormd.

Dat desondanks ons hele bos nog niet vergeven is met eiken houdt zonder twijfel verband met het effect van de begrazing. Overal waar rasters voorkomen valt waar te nemen dat de druk van grazend wild een zeer beperkende factor vormt op de overlevingskansen van de jonge boompjes.

De natuurlijke opgeslagen eiken en alles wat er - bij

een gereguleerde wilddruk - nog te verwachten zou zijn, vormen een immens potentieel. Hierin ligt ten aanzien van de eiken misschien nog wel de grootste uitdaging voor de beheerder.

Het is echter lang niet eenvoudig om de spontaan gevestigde eiken te beoordelen op hun bruikbaarheid in relatie met het gestelde beheersdoel.

De vaak sterk wisselende bezetting en afmetingen van de bomen geven een weinig overzichtelijke opstandsstructuur. Ook de stamkwaliteit van de bomen laat veelal te wensen over. Is er met een aanvullende beplanting iets te bereiken? Hoe zwaar moet worden getild aan de herkomstaspecten? Is er met een tijdelijke uitschakeling van de wilddruk een hogere bezetting te bereiken? Alleen maar vragen rondom het thema: wat kunnen we met de spontaan gevestigde eiken? (vraag 2).

VRAGEN

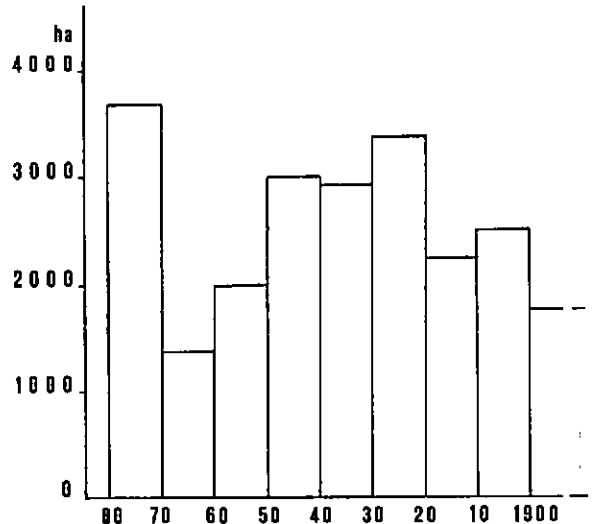
- 1 Op welke groeiplaatsen wordt de eik zonder menselijk ingrijpen overgroeid door de beuk?
- 2 Wat zijn de gebruiksmogelijkheden van de spontaan gevestigde eiken?
- 3 Wat zijn de ware motieven achter de recente hausse in de aanleg van eiken?
- 4 Wat zijn de gebruiksmogelijkheden van spaartelgenopstanden?
- 5 Welke kwaliteitseisen moeten we stellen aan het voort te brengen eikehout?
- 6 Is de huidige vitaliteitsvermindering van de eik mede het gevolg van luvo en dus (tenminste voorlopig) structureel, of is er sprake van een biologisch incident?
- 7 Hoe moet het Meerjarenplan Bosbouw ten aanzien van de eik gelezen worden: prevaleren de intenties of de getallen?

2 Het aandeel eik in het Nederlandse bos

De aangelegde eiken

De leeftijdsgrafiek van het bestand aan inlandse eiken (fig. 1) is ontleend aan de cijfers uit de Vierde Bosstatistiek. Het geeft de verdeling weer van de leeftijdsklassen van de eiken vanaf 1900 uit het zogenaamde leegkapbos, een categorie waarbinnen de eiken een totale oppervlakte van 26.805 ha beslaan.

Het eerste wat in de grafiek opvalt is een piek in de periode 1970 tot 1980¹. De grote toename van het areaal

Figuur 1 Leeftijden van de inlandse eiken vanaf 1900 uit de categorie leegkapbos. Bron: 4e Bosstatistiek.

eiken in dit decennium is grotendeels het resultaat van nieuwe beplantingen.

Vanwaar deze sterk toegenomen belangstelling voor de eik? (vraag 3) Is er een relatie met de maatschappelijke roep om "meer natuur"? Of zien beseigenaren en -beheerders de eik als de ware vervulling van de multifunctionele opdracht?

Als we er van uit gaan dat het beheer van het bos zo goed mogelijk afgestemd moet zijn op de wensen zoals geformuleerd in het beleid, dan is dit een belangrijke vraag. Met de aanleg van eikenbeplantingen is immers veel geld gemoeid en worden bovendien vaak spontaan gevestigde eiken eerst even opgeruimd. Het is nog maar de vraag of het ware motief om meer eik te willen deze handelswijze rechtvaardigt.

Daarnaast valt er in de grafiek een piek op in de periode tussen 1920 en 1950. Het gaat hier overwegend om eiken die een geschiedenis als hakhout achter zich hebben: veel daarvan is in die periode omgevormd naar opgaand eikenbos. Dit sluit goed aan bij de vaststelling in de Bosstatistiek dat een kleine 50% van het vaderlandse eikenbestand bestaat uit stronkopslag. Daarbij doet zich de vraag voor wat de gebruiksmogelijkheden zijn van deze spaartelgenbossen. (vraag 4) Zijn er voldoende stammen met kwaliteit? Hoeveel groeien ze en blijft dat zo? Zijn de karakteristieke stamvoeten bezwaarlijk?

Ook voor de andere vormen van eikenbos doen zich vragen voor ten aanzien van de kwaliteitseisen die er aan het hout gesteld moeten worden. (vraag 5) Hoeveel

Studiekring: de eik I

kromming is acceptabel? Hoe bezwaarlijk is waterlot voor zaaghoutbestemmingen? Waar blijft het in Nederland geogst eikenhout eigenlijk, wie zijn de afnemers en welke eisen stellen zij?

De ongeregistreerde eiken

Het voorkomen van spontane eiken als bijmenging in regulier aangelegde opstanden zal in veel situaties buiten beschouwing blijven. Zowel bij de beheerders als bij degenen die bossen inventariseren bestaat vaak weinig belangstelling voor de "kleine aandelen" van een andere boomsoort. De vergelijking van twee inventarisaties van het Rozendaalse bos is hiervoor illustratief (tabel 1).

In 1978 is de opname verricht door het Staatsbosbeheer, de eigenaar van het bos. In 1984/85 is een steekproefopname gemaakt door de studenten van de Bosbouwschool, onder leiding van J. Sevenster. Daarbij is gebruik gemaakt van een ruitennet, op de snijpunten waarvan met behulp van het prisma van Bitterlich, o.a. de diameter en de hoogte van de bomen is opgenomen. Hieruit is later de voorraad berekend.

Tabel 1 Rozendaalse bos, voorraad in m³/ha.

boomsoort	opname 1978		opname 1984/85	
gd	52,1	56	50,9	41
cd	7,5	8	11,9	10
dg	3,9	4	5,1	4
jl	11,0	12	10,8	9
sp	0,2	0	1,3	1
ei	9,4	10	18,8	15
Ae	2,6	3	2,7	2
bu	2,6	3	5,8	5
be	4,1	4	14,3	12
	92,3 m ³	100%	121,6 m ³	100%

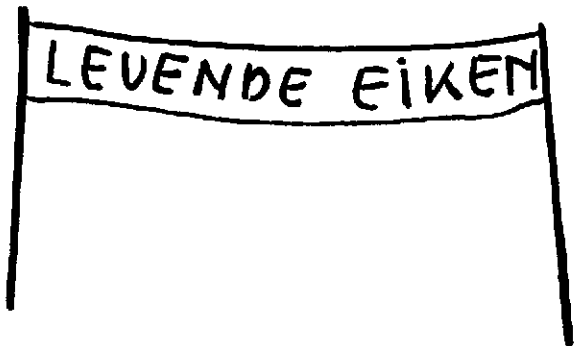
De verschillen zijn opmerkelijk: bij de tweede opname vond men ca. 50% meer eik en maar liefst 250% meer berk. Deze verschillen zijn onmogelijk te verklaren uit de 6 jaren verschil in moment van opname, maar zijn zonder twijfel het gevolg van het verschil in inventarisatiemethode. De gekozen methode hangt op zijn beurt weer nauw samen met de "kijk op de eik".

3 Het Rijkseikenbeleid

De vitaliteitsvermindering van o.a. het eikenbestand baart bosbeherend Nederland grote zorgen. De onderzoekers wijzen vooralsnog een direct verband met de luchtverontreiniging als niet bewijsbaar van de hand.

Voorspellingen over het verdere verloop van de aantastingen zijn al helemaal niet te geven.

Pratend over de toekomst dient zich de kernvraag aan: is de huidige vitaliteitsvermindering van de eik mede het gevolg van luvo en dus (tenminste voorlopig) structureel, of is er sprake van een biologisch incident? (vraag 6)

In ons nationale beheersplan, het Meerjarenplan Bosbouw (MJB), is bij de na te streven bossamenstelling slechts een geringe toename van de eik voorzien nl. van 12% naar 14,7%. Noch voor de beheerders, noch voor het bos zelf zal het een eenvoudige opgave zijn om precies op 14,7% uit te komen: spontane ontwikkelingen laten zich moeilijk in het keurslijf van de decimalen vatten.

Belangrijker is echter dat deze geringe getalsmatige uitbreiding niet strookt met een aantal van de intenties van het MJB.

Op de volgende punten is het plan heel duidelijk:

- het aandeel loofbos moet toenemen ten koste van o.a. groveden (hetgeen zeer wel aansluit bij de natuurlijke tendens van het bos);
- er moet veel meer gemengd bos komen: van 16% naar 59%²;
- in het bos met een multifunctionele bestemming dient de natuurfunctie bevorderd te worden, hetgeen o.a. tot uiting moet komen in een meer gevarieerde structuur;
- er dient meer oud bos te komen.

Bij de verwezenlijking van deze wensen lijkt een belangrijke rol te zijn weggelegd voor de eiken. Een geringe toename van 2,7% lijkt daarvoor echter onvoldoende.

Voor de beheerders is de vraag derhalve: prevaleren de geformuleerde intenties of de aangegeven getallen? (vraag 7)

Ir A. J. GRANDJEAN

Hervormd eikenhakhout met lariks en douglas

Eikenhakhout

EN ZIJN OMVORMING TOT
OPGAAND BOS

Historie.

In de voorafgaande eeuwen waren de eikenhakhoutbossen, naast het opgaande loofhoutbos, als de voornaamste bos- en bedrijfsvorm te beschouwen. Werden de toenmalige hakhoutpercelen voornamelijk voor het winnen van brandhout, houtskool, gras en strooisel, alsmede voor het weiden van vee gebezigd, eerst later (Duitse auteurs beweren omstreeks 1700) kwam het oogsten van eikenschors op de voorgrond. Dit waardevolle product ten behoeve van leerlooierijen,

Het beleid ten aanzien van de eik is binnen 25 jaar gewijzigd.

Literatuur

Dirkse, G. 1987. De natuur van het Nederlandse bos. RIN-rapport 87/28.

Bossema, J. 1979. Jays and oaks: an eco-etological study of a symbiosis. RU Groningen.

Noten:

¹ Hier heeft een kleine correctie van de cijfers plaats gevonden. De gegevens voor de Vierde Bosstatistiek zijn opgenomen tussen 1980 en 1983. In de tabel "Boonsoorten van leegkapbos naar kiemjaar, 1980-1983" is de laatste leeftijds-klasse aangeduid met "Vanaf 1970". Om aansluiting te kunnen maken bij de andere 10-jarige perioden, is de voor de inlands eik vermelde 3904 ha met 10% verminderd.

² Ook hier een heel precies getal; het zal te zijner tijd heel wat eenvoudiger zijn om de definitie van gemengd bos aan te passen, dan het bos zelf.

OPROEP

Op de meeste van de hierboven geformuleerde vragen zijn of worden tijdens de voordrachten op de studiekringdagen de antwoorden goeddeels gegeven. Het programma voorziet echter niet in aandacht voor de vragen 3 en 7. De vakgenoot of vakgroep die de schoen past wordt van harte uitgenodigd hem - bij voorkeur vóór 31 maart a.s. - aan te trekken.